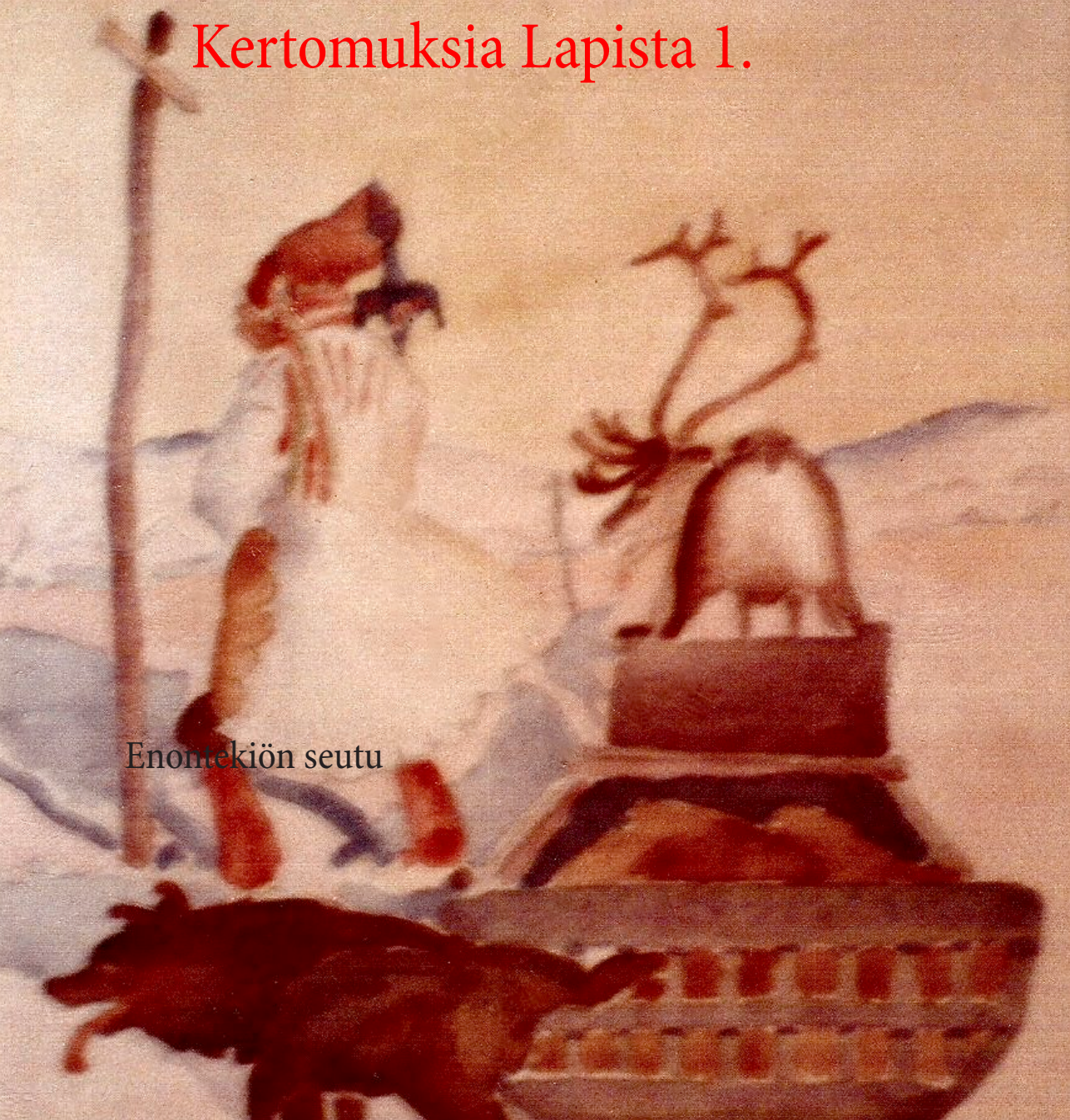

Juha Kivekäs

Kertomuksia Lapista 1.

Enontekiön seutu

Alkusanat:

Kirjassa on kertomuksia Enontekiöltä ja sen lähi-seuduilta, kuten Koutokeinosta, Muoniosta, Kolarista, Pellosta ja Kittilästä ym. Mukana on esim. runsas kuvitus ja kerronta Pöyrisjärvestä ja sen historiasta. Kertojina: Yrjö Kortelainen, Veikko Saari ja Einari Palo, Arvi Järventaus, P. G. Elbom ja Hannu Magga, lisäksi mukana on kirjoituksia vanhoista lehdistä. Runsas kuvitus elävöittää kerrontaa.

Kirjan valokuvat ovat Yrjö Kortelaisen, Aulis Hämäläisen, Veikko Saaren, Bertil Öhmanin ja Kari Auton ottamia sekä ystäviltäni saatuja vanhoja valokuvia Enontekiöltä. Mukana on myös Emil Sarlin ja Pentti Eskolan ottamat kuvat, GTK:n ja Museviraston sekä kuva Hannu Maggalta.

Valokuvista haluan kiittää Maija Vuontisjärveä, Tarja Ylitaloa, Orvo Öhmania, Kari Auttoa, Taisto Laaksoa, Hilma Laaksoa, Esko Mäntyvaaraa, Kaarina Laitilaa ja Veikko Saarta, sekä monia Lapin asukkaita jotka ovat auttaneet valokuvien tunnistamisissa.

Lisäksi haluan kiittää Inga Sallista, Nils-Henrin Valkeapäättä, Kari Auttoa, Hannu Maggaa, Pekka Sammallahtea ja Seppo Logjea asiantuntevista neuvoista kirjoitusten tietojen tarkistamisessa, sekä vaimoani Kiia tuesta ja ymmärtämisestä tätä kirjaa tehdessäni. Ilman teidän myötävaikutusta tämä kirja ei olisi syntynyt.

Kirjan piirrokset ja maalaukset ovat Yrjö Kortelaisen tekemiä.

Omistan tämän kirjan rakkaalle vaimolleni Kiialle.

Juha Kivekäs.

Kustantaja:

BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja:

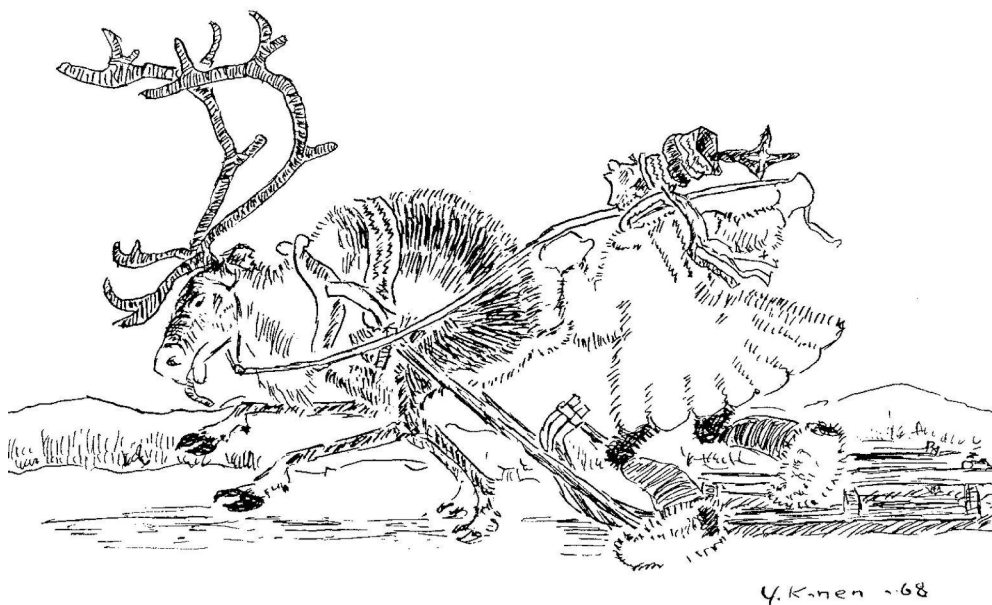
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN 978-952-318-445-9

Juha Kivekäs

Kertomuksia Lapista osa 1.

Enontekiön seutu

Havske guojbme oaned matke. — Hauska kumppani lyhentää matkan.

Suomen Matkailuyhdistyksen vuosikirja 1934.

Arvi Järventausta:

Pakina Enontekiöstä

Jos kuvittelemme Suomen vatsallaan makaavaksi mieheksi, on Enontekiö sen vasen käsivarsi, joka jonkinlaista nyrkin tapaista heristelee Atlantin valtamerelle – ulottumatta kuitenkaan sen rantaan. Ehkä on äijä matkallaan uupunut, koska ei ole edes päättänyt saanut pusketuksi meren ääreen – liekö sitten ollut tarkoitus vai ei emme lähde ratkaisemaan. Jos taas kuvittelemme miehen selälleen, on asia päinvastainen; silloin tavoittelee oikea käsivarsi valtameren rantaa. Mutta kai yleisen käsityksen mukaan Suomi makaa mahallaan, koskapa Enontekiöstä puheen ollen tavallisesti puhutaan ”vasemmasta käsivarresta”.

Se on pitkä alue – suunnilleen 26 peninkulmaa. Itäpuolelta leveämpi ja ulottuu pohjoisessa Norjaan, etelässä Ruotsiin. Se ulottuu siis tavallaan valtakunnan pohjoisrajalta sen etelärajalle. Kasvitieteellisesti tämä pitää paikkansa laajemmassakin mittakaavassa, sillä Enontekiöllä väitetään tavatun samoja kasveja kuin Ahvenanmaalla. Luonnon puolesta tämä alue eroaa suuresti muusta Suomesta, varsinkin pitäjän länsiosaa, varsinainen ”käsivarsi”.

Siellä tavataan Suomen korkeimmat vuoret, kuten Haltia, Virdni, Tshaima y.m., joista monet kohoavat yli 1,000 metriin. Se on siis varsinaisesti Suomen Sveitsi, ja Kuusamo saisi luovuttaa tämän kunnianimen Enontekiölle. Enontekiöllä voidaan nähdä alppihehkunkin kuten Sveitsissä. Enontekiön historia ulottuu kolmisen sataa vuotta ajassa taaksepäin. Se kuului aikaisemmin Alatornioon,

sitten Jukkasjärveen, kumpaankin kappelina. Ensimmäinen pappi josta aikakirjat ovat säilyttäneet tietoja, oli kuuluisa lappalaissyntyinen Olaus Mathias Sirma, jonka syntymäajasta ja paikasta ei ole säilynyt varmoja tietoja. Hyvin otaksuttavastioli tämä monessa suhteessa merkillinen sielunpaimen syntynyt nykyisen Sodankylän aluella, koska siellä on Sirma-niminen suo ja koska Upsalan yliopiston matrikkeliin on merkitty, että Olaus Sirma oli ”lap-pokemiensis” siis Kemin Lapista kotoisin. Ja nykyisen Sodankylän alue luettiin siihen aikaan Kemin Lappiin kuuluvaksi.

Olipa miten tahansa – tämä pappi on jättänyt jälkensä pitäjän historiaan samoin kuin kirjallisuuteenkin. Sillä askartelihan hän niin kuin on tunnettu, kirjallisissakin töissä. Hänhän on kääntänyt Gezeliuksen ”Lasten paras tavara” nimisen kirjan Enontekiön lapinmurteelle, jonka käännöksen Upsalan yliopiston professori K. B. Wiklund neljännesvuosisataa myöhemmin on painosta julkaissut. Lapinkielen tutkijoille harvinainen eksemplaari(1.

Mutta tarkoituksena ei ollut kirjoittaa Enontekiön historiaa, vaan lyhyesti kuvata tätä monessa suhteessa mielenkiintoista seutua. Luonnosta on jo muutamalla sanalla mainittu - se on vaihteleva. Käsivarressa matkaileva huomaayht'äkkiä joutuneensa aivan ihmeeliseen seutuun. Tunturihuippu toinen toistaan korkeampi kohoo näköpiirin. Välimatkoja on vaikea arvostella. Tunturille, jonne luulee ehtivänsä kahdessa tunnissa, saa kulkea melkein kaksi päivää.

Kesä on täällä valoisa. Aurinko paistaa läpi yön suunnilleen kuusi viikkoa. Maisema saa salamyhkäisen värin. Kirkkautta,

hiljaisuutta, tyhjyyttä, autiutta... ihmisolento harvinaisuus. Välis-
tä saa päivänkin sauvoa kohtaamatta toista ihmistä. Ainoana seur-
alaisena ovat haukat, jotka naukuttaen seuraavat ihmistä päivä-
kausia.

Yksi Enontekiön merkillisyyksiä on Lätäseno-niminen joki. Se
alkaa kaukaa, läheltä Haltiatunturia, juoksee viistoon poikki käsi-
varren, kunnes Vanhan Markkinan kohdalla laskee Könkämä-
enoon. Siitä paikasta missä nämä joet yhtyvät alkaa meille maan-
tieteestä tuttu Muonionjoki. Siitä pitäjän nimikin: Lätäseno ja
Könkämäeno yhtymäkohdassaan kolmannen ”enon” Muonionjo-
en (eno = joki). Tällä paikalla sijaitisi vielä noin 20 vuotta sitten
Enontekiön vanha pappila, mutta on Mannelan Jaakon pahnakun-
ta tainnut sen polttaa – kahvipuina.

Ei täällä muinaisuudelle osata arvoa antaa. Mitäpä tunturi-ihmi-
nen, jolla on taistelu leivästä, välittää entisyydestä. Nykyhetki on
hänelle ainoa tärkeä; mitä tänäpäivänä suuhunsa saa. Kaikki tuol-
lainen entisyyden harrastus kuuluu ”herroille”. Suuresti tunturin
asukas ihmetteleekin kaikenlaisia etelän herroja ja ”tyristejä” Sii-
hen aikaan kun allekirjoitanut eli ja vaikutti Enontekiöllä, jaettiin
herrat kolmeen luokkaan; ”kultaherrat”, ”mettäherrat”, ”lintuher-
rat” ja ”kukkaherrat”. Kahden viimeksi mainitun luokan edustajat
olivat enontekiöläisten mielestä ihmisiä, jotka Jumala oli pannut
tyhjää pyytämään. Säälintäviä olentoja, jotka juoksivat lintujen ja
kukkien perässä.

Mutta asui sillä aikoinaan voimankin miehiä, jotka – ainakin o-
masta mielestä – olivat valtatekijöitä. Ne paransivat tauteja,

kuten Vuontisjärven Matti-vainaja, olivat sellaisia ”tohtureita” etteivät akatemoissa opiskelleet kyenneet kannaksillekaan. Tai sellainen kun vanha Vuontis-Jaakko – vainaja hänkin -, joka osasi raamatun paremmin kuin pappi ja oli kastanut kaikki kotikylänsä lapset. Niistä tuli – pojista nimittäin – melkein kaikista Frans Oskareita ja tyttöistä Maria Karuliinoja. Mutta mikäs nimissä? Niillä he ovat toimeentulleet ja tämän maallisen vaelluksen suorittaneet –mikä huonommin mikä paremmin. Keskitalon Eljas halusi näyttää itsenäisyyttään ja antoi tyttärelleen nimeksi Aili Rusilta. Mutta hän olikin valtion ”mettävahti”.

Kukapa ne kaikki jaksaa luetella, Enontekiön merkkihenkilöt. Niitä on paljon ja useimmat jo turpeen alla. Mutta omaa, ihmeellistä elämää he elivät itse kukin. ”Kumpu-faari” kuljetti a:ta tikun nokassa talosta toiseen – niinkuin hän itse katekeettavirkaansa määritteli, ja hänen poikansa Eeti, kaikkien Käsivarren lappalaisien patronus, jatkaa kai vieläkin isänsävirkaa. Nyt on Palojoensuun kyläänkin kuulema rakennettu kansakoulu, ja Lapin lapset pääsevät osalliseksi korkeamman tiedon aarteista. Ennen piirtelivät Palojoensuun pojat kirjaimia maantien hiekkaan ja talvella lummeen. Siinä oli heille Luojan laittama paperi. Nyt on toiset ajat ja toiset tavat.

Leastadiolaisuus, tämä Suomen tunturiseudun ainoa uskonnollisuuden muoto, vallitsee täällä kaikkialla. Se onkin oikea tunturiin uskonto. Yhtä nopeasti ja äkillisesti kuin puhkeaa lumimyrsky tuntureilla, syttyy liikutusten hurmio lappalaispirtissä, kun joku ”Lapin profetta” sanaa selittää. Ja yhtä äkisti kuin tuollainen myrsky ohi menee, lakkaavat myös liikutukset. Ihmiset

juoskentelevat rauhassa kahvia ja puhelevat poroista.

Niin, kahvi, se ansaitsisi aivan oman lukunsa. Sitä juodaan Enontekiöllä ja yleensä Lapissa summattomasti. Parikymmentä vuotta sitten tuotiin Enontekiölle vuosittain 16,000 markan edestä kahvia ja 9.600 markan edestä sokeria. Jauhoja ostettiin noin 15,000 markan arvosta. Samaan aikaan teki vienti (poronlihaa ja riekkoja) ainoastaan 7,000 mk. Budjetti! Sanotaan nykyisin. Mutta lohdutukseksi ihmetteleville huomautettakoon, että tässä on pienoiskuva Suomen tasavallan budjetista joten enontekiöläistä ei tämän vuoksi ole moitittava.

Ruotsin puolihan se on tätä käsivarren pitäjää sangen lähellä. Ei muutako mennä rajajoen yli, niin ollaan Ruotsissa. Ruotsi oli siihen aikaan – 20 vuotta takaperin - ”riiki”, joka hyvin paljon no-teerasi asioita ja tapahtumia myös Suomen puolella. Kummakos se, sillä Karesuvanto oli oikea kylä, jossa asui oikeaa herrasväkeä – pappi, nimismies ja koulun opettaja. Me, enontekiöläiset, olimme vain tuollaista mäkitupalaisjoukkoa nahkahousuinemme.

Silloin huomasi selvästi, mikä ero oli itsenäisen ja toisen vallan alla kuuluvan maan välillä. Turhaan Suomen puoleiset talolliset joskus vetosivat keisariin. Heh! Karesuvantolaiset vain nauroivat; heillä oli kaikki paremmin järjestetty kuin meillä. Ainoa ero oli siinä, että meidän puolellamme sai rippikoululainen opetuksen omalla kielellään.

Jos nyt jonkun päähän pistäisi matkustaa Enontekiölle, niin matka sinne on verraten helppo. Tornioista kulkee nykyisin kahdesti

viikossa linja-auto, joka menee aina Hettaan, Enontekiön kirkolle asti. Kannattaa tehdä tuo matka. Vakuutan, että matkailija saa paljon nähdä ja kokea. Kannattaa vuokrata venekyyti ja matkustaa muoniojokea ylös Karesuvantoon.

Vanhasta kokemuksesta voin vakuuttaa, että siellä matkamies otetaan vieraanvaraisesti vastaan. Mutta yhden neuvon annan; älkää yöpykö Ruotsin puolella. Ei sen vuoksi, etteikö siellä olisi hyvä, vaan sen vuoksi, että suomenpuoleiset pahastuvat. No... ehkä se käy teille, jotka olette kaiken maailman ”tyristejä”. Mutta Enontekiön pappi tekee kardinaalisynnin, jos yöpyy Ruotsin puolella. Hänen seurakuntalaisensa pahastuvat. Minä tein itseni syy-pääksi tuohon rikkomukseen – monta kertaa -, minkä tässä nyt julkisesti tunnustan. Ilokseni olen todennut, että noilla yksinkertaisilla tunturien asukkailla oli paljon vahvempi isänmaallisuuden tunne, kuin olin osannut arvata. He näkivät tuollaisissa vierailuissa oman väheksymistä. Ja sitähan se tavallaan olikin.

1.) Kappale jotain painatetta.
(<http://www.suomisanakirja.fi/eksemplaari>)

Erämaan asukas

Eivät Pallasjärven tienootkaan ole aina olleet asumatta, noin toistakymmentä vuotta sitten asusti siellä muuan erämaan asukas, jonka viimeisiä vaiheita tässä aion lyhyesti kertoa. Järven itäranalla on vähäinen vaara, tahi tieva, kuten Lapissa sanotaan, jonka laidassa oli vähäinen talo. Siinä asui kahden tyttärensä kanssa Niku, jonka paras elinkeino oli ampua toisten ihmisten poroja, ja syödä ne vatsaansa. Talosta kutsun sitä sillä nimellä ehkei se vastaa tietysti samaa, mitä muu'alla Suomessa talolla ymmärretään, oli tupa, yksi kamari, navetta ja joku lato. Maanviljelykseen sopivaa maata olisi kartanon ympärillä kyllä ollut, vaan säännöllistä elämää ei Niku rakastanut, hän oli jo aikuisin tottunut elättämään henkensä ampumalla muiden poroja.

Potaattia hän kyllä hiukan kasvatti höysteeksi poron lihan kanssa. Kaloja olisi myöskin hyvin saanut Pallasjärvestä, jos Nikusta olisi ollut miestä pyytämään, mutta tätä ei tehnyt muulloin kuin kesällä, jolloin porot olivat permuja (oestrus tarandi) täynnä. Tämä ei ole kumminkaan miksikään ansioksi hänelle luettava, sillä silloin poroja eivät syö sudetkaan, kun näet porojen liha ja nahka on niin tautista kesäkuumalla. Huvikseen ja saadakseen jotakin vaihtelua, kalasti hän kesällä hiukan tyttärineen, vaan talven aikana ei poronliha Nikun padasta koskaan puuttunut.

Melkein vuoden Kittilän ja Muonion poromiehet kyllä tiesivät että Niku söi suuhunsa heidän porojansa, vaan kukaan ei uskaltanut hänelle tehdä mitään, sillä Niku oli tunnettu varsin rohkeaksi

ja väkeväksi mieheksi. Käräjiinkään ei kukaan tohtinut Nikua haastaa poronvarkaudesta, sillä näkijää ei ollut, joka olisi voinut todistaa nähneensä Nikun ampuvan muiden poroja. Kaikki kumminkin tiesivät että heiltä joka vuosi väheni poroja. Nikulla ei ollut itsellään kuin muutama poron kanttura, ja yhtä hyvin söi hän tyttärineen parhaastaan poron lihaa.

Usein miettivät porojen omistajat keinoa, miten he tuon sukkelan ja viekkaan poronvarkaan, joskus saisivat kiinni luvattomasta työstään, vaan koskaan ei tavattu Nikua pahan teossa, hän taisi välttää kaikkien vaanijansa silmät. Useita kertoja vahtivat poromiehet Nikun toimia nähdäksensä hänen joskus poroa nylkemässä ja voivansa haastaa Nikun oikeuteen, mutta Niku osasi varoa, ei koskaan saavutettu häntä silloin kuin hän lihasi varastamiansa poroja tai ampui niitä laitumelta. Rohkeimmatkin lähtivät pötkimään pakoon, kun vaan sattumalta Niku sattui metsässä vastaan tulemaan, pelättiin häntä enemmän kuin paholaista. Nikun kotiin ei myöskään uskaltanut kukaan mennä, tuskin rutonpesää kamotaan pahemmin kuin poromiehet väistelevät tuota vähäistä taloa rauhallisen tunturijärven rannalla. Niku olisi hyvin voinut elää poroja varastamatta, sillä Pallasjärveen laskee useita jokia, joiden varsilla on runsaasti niittymaita, ja hän olisi karjan hoidolla toimeen tullut. Mutta, kun hän jo nuoruudessaan oli harhaantunut pahalle tavalle, nimittäin ampumaan ihmisten poroja, niin ei hän siitä voinut luopua. Nikun talonpaikka oli muutenkin hiukan kummallisempi, siinä ei näet koskaan kesällä halla käynyt ei yhtenäkkään kesänä pannut potaatin varsia, joten maanviljelys-kin olisi hyvin menestynyt. Tunturilla sai syksyllä sataa jo lunta ja rakeita, vaan aivan vihantina säilyivät potaatin varret Nikun

peltotilkulla. Niku oleskeli siis aivan muista ihmisistä erillään tyttärinensä Pallasjärven tienoilla. Harvoin näki hän muita ihmisiä, sillä eipä kukaan halunnut Pallasjärven yksinäiseen erämaan asuntoon poiketa. Ei Nikuakaan juuri usein nähty ihmisten ilmoilla, silloin kun joku välttämätön asia niin pakotti, täytyi hänen lähteä asuttuihin kyliin. Vaan pitkiä aikoja ei hän viivytellyt pois-
sa, eikä juuri tohtinutkaan, sillä hänellä oli vihamiehiä kaikkialla, joilta ei mitään hyvää juuri ollut odottamista. Nikun tyttäret kyllä joskus kesillä kävivät Alakyrön kylässä ja vanhempi taisi jonkun viikon olla siellä heinänteossakin, hankkien siten suoloja talven ajaksi.

Kyrön kylän Nikulla oli usein jahtiretkillä ollessaan toinen tyttärensä mukana. Kerrankin syksyllä kuulivat ampumista muutamat poromiehet takalistolla. Miehet lähtivät menemään sinne päin, josta pari pyssyn laukausta oli kuulunut. Pian kuulevatkin he, kun sattuivat olemaan tuulen alapuolella, Nikun äänen. Niku hoihkasi kumppanilleen silloin, ”no peijakas, ei tästä porossa ole rasvaa” ”Ei sitä niin liiaksi ole”, tähän vastasi naisääni jostakin, sen kuulivat, lähtivät he kilpaa lyhentämään taivalta kylään päin. Kun miehiä kammoksutti joutua tekemisiin tuon väkivaltaiseksi tunnetun poronvarkaan kanssa. Miehet menivät sitten kruununvoudinsijaisen luo ja kertoivat nähneensä omin silmin Nikun kuljettamassa varastettua poroa. Nyt oli viimeinkin kaksi näkijää, jotka voivat todistaa Nikua vastaan. Nikulle lähetettiin sana, että hänen on saavuttava kruununvoudin luo, jonka sanottiin jo palanneen Etelä-Suomesta, vaikkei hän ollut vielä sieltä kotiinsa tullutkaan. Niku ei osannut aavistaakaan, että häntä kiinni ahdisteltiin ja luuli kruununvoudilla muuta asiaa olevan hänelle,

kruununvouti kun näet oli luvannut hankkia Nikulle asutusoikeudenlupan, jos hän parantaa elämänsä eikä enää pyydä muiden poroja. Vaan kun Niku saapui kruununvoudin luo, pistettiin hänet siellä heti kiinni. Niku koetti selittää, ettei hänen aikomuksensa ollut varastaa sitä poroa, jota ne kaksi miestä olivat nähneet hänen kuljettavan, vaan aikoi ainoastaan viedä omistajallensa. Mutta Nikun selvityksiä ei uskottu. Piakkoin pidettiin käräjät ja Niku tuomittiin poronvarkaudesta linnaan kolmeksi vuodeksi. Hän oli kaiken elämänsä ajan varastanut poroja, niin ainakin

yleisesti väitettiin vaikka ei yhtäkään varkautta voitu toteen näyttää. Viimein tuomittiin hän syypääksi varkauteen, jota hän ei oikeastaan ollut tehnyt, sillä Niku vakuutti juhlallisesti, ettei hän aikonut varastaa sitä poroa jonka miehet häneltä olivat pois ottaneet, ja niin taisi ollakin asian laita. Mutta kun hän oli yleisesti joutunut huonoon huutoon, ei häntä uskottu. Ja kun 2 vierasta miestä tiesi todistaa, että hänellä oli hallussaan vieras poro niin hän sai tuomionsa. Niku vietiin siis linnaan. Siltä retkeltä ei hän enää koskaan palannut sillä hän kuoli vankilassa ollessaan.

Nikun tyttäret vielä jäivät asumaan joksikin aikaa kotiinsa Pallasjärven taloon. Mutta kun ei näistäkään ollut toivomista vakinaisia asujia täällä erämaan uutispaikalla, eikä muitakaan hyvämaineisia henkilöitä tarjoutunut sinne muuttamaan, niin päättivät kruununmiehet hävittää Nikuvainaan asumuksen ettei sinne taasen joku poronvaras asettuisi. Kruununvouti käskikin kerran siinä tarkoituksessa Pallasjärven uutispaikalle apulaisinensa. Kaikki akkunat ja lukot ovista särettiin, ettei kukaan saattaisi siellä enää asua. Purettiinpa uunitkin hajalle, jott'ei huoneita voisi lämmittää.

Pallasjärvi ja sen ranta, missä Eeti tyttärineen asusteli. Kuva: Kari Autto.

Kertomuksia Lapista 1.

Kirjassa on kertomuksia Enontekiöltä, ja sen lähi-seuduilta, kuten Koutokeinosta, Muoniosta, Kolarista, Pellosta ja Kittilästä ym. Kirjassa kerrotaan laajasti esim. Pöyrisjärvestä ja Ounoksen seudusta, kuten Ylikyröstä, Ketomellasta ja Raattamasta.

Kertojina: Yrjö Kortelainen, Veikko Saari ja Einari Palo ja Hannu Magga, Arvi Järventaus ja P. G. Elbom, lisäksi mukana on kirjoituksia vanhoista lehdistä. Runsas kuvitus elävöittää kerrontaa.

Etu-kansi: Yrjö Kortelainen: Poronkusema.

Taka-kansi: Armas Niemelä.

BoDTM
BOOKS on DEMAND

www.bod.fi